

**KONFERENCE, KTERÁ BY NEMĚLA
HISTORIKŮM UNIKNOUT:
TŘETÍ KONFERENCE ASOCIACE PAMĚŤOVÝCH
STUDIÍ (MEMORY STUDIES ASSOCIATION),
25.–28. ČERVNA 2019, MADRID**

Radmila Švaříčková Slabáková

Historie či paměť? Asociace paměťových studií (Memory Studies Association, MSA), ustavená na sklonku roku 2016 na inaugurační konferenci v Amsterdamu, si podobnou otázku pravděpodobně nemusí klást. Zdá se, že založení odborného časopisu *Memory Studies*, v roce 2008, na utišení neustávajícího hladu po (kolektivní) paměti, trvajícího již několik desetiletí, nestačilo. Asociace, jejímž cílem je především poskytnout platformu pro badatele, kteří se na heterogenním a interdisciplinárním poli paměťových studií pohybují, přilákala za necelé tři roky neuvěřitelné množství členů – inaugurační konference v Amsterdamu se zúčastnilo 200 badatelů, na třetí konferenci v roce 2019 v Madridu se jich sjelo více než 1500. Otázka historie či paměti však zůstává. Zatím totiž není zcela jasné, co to znamená pro historii, když impakt časopisu *Memory Studies*, úzce spolupracujícího s asociací, se vyšplhal do neuvěřitelné výše 1, 984. Tím byl tento časopis v roce 2018 zařazen na první místo z celkového počtu 95 impaktovaných historických časopisů.

Konference paměťových studií se tak stala vážným konkurentem dosud patrně nejnavštěvovanější historické konference v Evropě, totiž Evropské sociálněvědní historické konference (European Social Science History Conference, ESSHC). Organizuje ji každý sudý rok Institut sociální historie při Nizozemské Královské akademii věd a pravidelně se na ni sjíždí badatelé z celého světa a různých odborností (navzdory názvu i politické, ekonomické, právní apod.) v počtu pohybujícím se právě okolo čísla 1500.

Madridská konference však konferenci ESSHC v mnohém předčila. ESSHC postupně rezignovala na plenární zasedání a hlavní děj se odehrává v mnoha malých paralelních panelech, umožňujících živou diskusi zainteresovaných. Asociace paměťových studií sice také organizuje četné paralelní panely, přidala však nejen několik plenárních zasedání, ale i bohatý předkonferenční a doprovodný program. Jednalo se o jednu z programově nejštedřejších konferencí, kterou měla autorka této zprávy kdy možnost v zahraničí

navštívit (včetně několika mezinárodních kongresů historických věd). Konferenční program byl tak nabitý, že od devíti ráno do půl deváté večer bylo na Complutense univerzitě v Madridu, hlavním centru konference, co dělat.

Organizátorům se podařilo na konferenci zajistit opravdu prominentní a zároveň respektované hosty. První keynote přednášky se zhostila německá badatelka Aleida Assmannová, spolu se svým manželem uznávaná jako jedna z průkopnic současných paměťových studií. Uvažovala v ní nad příčinami návratu konceptu národa do politiky i do historie. Navzdory snaze (především západní) odborné historie tento koncept překonat (vzpomeňme na *Konec historie* Fr. Fukuyamy) ve prospěch nadnárodních pamětí, se ukázalo, že národ z historie (a ani z politiky) tak rychle nezmizel. Nejen ve smyslu rostoucího množství nejrozumnějších pravicových stran opírajících se o myšlenky vypjatého nacionalismu, ale také při komplikovaném procesu budování společné evropské paměti (viz diskuse kolem Domu evropských dějin v Bruselu). Aleida Assmannová v tomto směru přikládá významné místo paměti druhé světové války. Holokaust, i když je prohlašován za jednu ze zakládajících pamětí společné evropské identity, podle ní tento identifikační referenční bod nenabízí. Současná Evropa by se tak měla pokusit vztahovat se spíše k evropským demokratickým režimům, jejichž vznik byl umožněn po první světové válce.

Přednáška A. Assmannové byla patrně zajímavější pro badatele ze střední a východní Evropy (kteří byli na konferenci viditelně v menšině), druhá keynote přednáška zřejmě více oslovila americké účastníky. Viet Thanh Nguyen, profesor z Univerzity Jižní Kalifornie, se proslavil jako autor románu *The Sympathizer*, za něhož získal v roce 2016 Pulitzerovu cenu (do češtiny kniha zatím nebyla přeložena). V roce 1975 po pádu Saigonu uprchl malý Viet Thanh s rodiči do USA a do USA se jako imigrant dostává i hlavní hrdina jeho oceňovaného románu, dvojité vietnamský špion. V knize se dostává pod drobnohled jak prožitek vietnamské války z perspektivy imigranta, tak americké hodnoty a americký způsob života. Že se autorovi podařilo mířit muškou přesně, dokazoval častý smích účastníků konference z publika, když ze své knihy na tomto plenárním zasedání předčítal.

Poslední plenární zasedání se odehrávalo opět ve zcela jiném duchu. V roce 2019 uběhlo dvacet pět let od genocidy ve Rwandě, během níž byl v rekordně krátké době povražděn asi jeden milion Tutsiů. Vznikla muzea, byly vydány paměti, natočeny dokumentární filmy. Debata nad jedním z filmů, za přítomnosti režiséra a dvou přímých účastníků genocidy, byla nejen emocionálně náročná, ale zároveň otevřela prostor pro smíření (reconciliation), termín, který se při střetávání různých konfliktních pamětí v poslední

době často objevuje. Film samotný, *The Faces We Lost*, z roku 2017, upozornil na význam fotografie pro utváření budoucích (individuálních) pamětí – pokud přeživším zůstala fotografie, jako by jim jistým způsobem zůstali i ti, co už s nimi nejsou. Otázka zda trauma, resp. vypořádání se s ním, je či není univerzální kategorií, se stala ústřední při diskusi doprovázející udělení první výroční ceny Asociace paměťových studií. Laureátkou se stala badatelka z Univerzity v Gentu, pocházející z Velké Británie, jež se ve své dizertační práci zabývala způsobem, jakým se ženy ve Rwandě ve svých literárních a vzpomínkových pracích vyrovnávaly s traumatem genocidy (80 % přeživších žen bylo znásilněno a asi 50 % následně onemocnělo nemocí AIDS, líčila účastnice besedy, jedna z přeživších).

Další plenární zasedání – kulaté stoly – se odehrávaly paralelně. Začínající badatelé se mohli poradit s editory časopisu *Memory Studies* a dalšími zástupci renomovaných nakladatelství (např. Palgrave Macmillan, jež otevřelo samostatnou edici zaměřenou na paměťová studia) co udělat, aby jejich studie či knihy byly vydány. Odborníci v oblasti muzeí přemýšleli o tom, jak nově z pohledu paměti přistoupit k expozicím v muzeích a nechali se inspirovat konkrétními kauzami. Opravdu celosvětový nádech měl plenární kulatý stůl nazvaný *Spojovat paměťové tradice celého světa*, kde badatelé z Austrálie, USA, Jižní Koreje a Kapského Města, včetně reprezentantů původního obyvatelstva, diskutovali o tom, jak dále rozvíjet paměťová studia a překonávat přitom následky kolonizace. Konečně především domácí, španělští, badatelé se zabývali politikou paměti ve Španělsku 20. století, k čemuž přímo vybízelo 80. výročí španělské občanské války.

Je nepochybné, že velkou část delegátů tvořili právě badatelé ze Španělska a zemí Latinské Ameriky. Ve snaze překonat jazykovou bariéru a zpřístupnit pole paměťových studií španělsky mluvícím účastníkům byla všechna plenární zasedání simultánně tlumočena do španělštiny. Pořadatelé vyvinuli maximální úsilí, aby se povědomí o konferenci dostalo i za hranice Madridu. Hlavní sekce byly streamovány a údajně hojně sledovány, komentáře k jednotlivým panelům se odvíjely na twitteru i facebooku. Díky této konferenci se o paměťových studiích bude ve Španělsku rozhodně více hovořit. A nejen tam. Konference byla reflektována v nesčetných španělských i mezinárodních médiích, od novin, časopisů, po rádio i televizi – pořadatelé napočítali celkem 60 různých mediálních ohlasů.

Zhruba třicet paralelních panelů organizovaných ve čtyřech denních blocích nabízelo pestrý přehled toho, co vše se dá vejít pod bezbřehý název paměťová studia. Panely byly natolik tematicky různorodé, že jejich přehled by mohl být podán jen výčtem. Proto zdůrazním, že své místo na konferen-

ci si našly jak teoreticky zaměřené panely, tak i panely, v nichž zazněly postřehy praktiků – tedy muzejníků, galeristů, žurnalistů, spisovatelů, aktivistů a dalších. Z teoretických panelů zaujal panel, jenž představil nové přístupy k dílu Maurice Halbwachse, otce-zakladatele současných paměťových studií, i panel o kolektivní paměti z psychologického pohledu (i když si tróufám tvrdit, že příspěvku kolegy-neurovédce, snažícího se přítomným literárním vědcům, politologům, historikům a kulturologům vysvětlit procesy v mozku, skutečně porozuměli jen nemnozí). Další panely se věnovaly například paměti druhé světové války, postkomunistické paměti, dekolonizační evropské minulosti, paměti klimatu, postkonfliktní minulosti, vyrovnánímu se s kolektivním traumatem a problematickou minulostí v umění a filmu.

Část programu konference byla v režii několika tematických a regionálních pracovních skupin, jejichž vznik Asociace paměťových studií podpořila (working groups a regional groups). Tyto skupiny buď sdružují badatele, jenž zkoumají podobné téma, nebo se v nich scházejí badatelé z jednoho regionu. Zatímco tematické pracovní skupiny dávají tušit, která témata jsou v oblasti paměťových studií nejvíce „in“, regionální skupiny naznačují, kde se paměťová studia nejvíce pěstují (a kde je vůle se na tomto poli sdružovat). Co se týče tematických skupin, najdeme v nich Digitální paměti stejně jako Paměť a gender, Paměť a migrace nebo Paměť a populismus. Sdružit smysluplně badatele různého zaměření, kteří by pocházeli ze stejné země, se zdá být komplikovanější – regionálních skupin je totiž zatím jen pět: Polsko, Latinská Amerika, severské země, Afrika a Asie.

Ve srovnání s aktivitou polských badatelů vynikne (ne)zájem badatelů českých. Z celkového počtu cca 1500 účastníků jsem v programu objevila jen dvě jména znějící česky (včetně svého). Není účelem této zprávy pátrat po příčinách. Jedno je však jisté – paměťová studia jsou směrem bádání, který je prakticky zcela v režii západních badatelů. I letmý pohled na jména tří spoluprezidentů i na jména badatelů, jež jsou samotnou asociací považováni za klíčoví, ukáže, že se mezi nimi nenachází nikdo ze střední a východní Evropy. Jen posuďme: spoluprezidenti jsou z Nizozemí, USA a Kanady (Aline Sierp, Jeffrey Olick a Jenny Wüstenberg). K leadrům v paměťových studiích patří např. Astrid Erll, Michael Rothberg, Ann Rigney, Daniel Levy, Stef Craps, William Hirst, Wulf Kansteiner nebo Vered Vinitzky-Seroussi. Ti všichni se konference aktivně zúčastnili.

Mladí badatelé se setkali již před začátkem konference na celodenním metodologickém workshopu a pro všechny bylo určeno patnáct metodologických „master“ lekcí na vybraná témata. V předvečer zahájení konference se tak pod vedením renomovaných specialistů v dané oblasti přednášelo

na následující témata: vedení rozhovorů, digitální přístupy, zúčastněné pozorování, podíl komunity na výzkumu, kognitivní přístupy, orální historie a rodinná paměť, divadlo a paměť, post-memory, aktivistický výzkum, studium paměti v digitální době, vizuální umění a paměť.

Konference, ovšem za nemalý konferenční poplatek, nabízela nejen oblibátní coffee-breaky, ale i obědy. Sympatické bylo, že se oběd rozdával v papírových taškách (tvořila ho bageta, ovoce a nápoj) a co se nesnědlo, připadlo místní charitě a bankám jídla. Organizátoři, jak už to bývá na velkých konferencích zvykem, nabízeli hlídání dětí. Každého účastníka vybavili také nezbytnou hliníkovou lahví na pití, do níž si bylo možno kdykoliv načerpat vodu z přistavených zásobníků. Ve čtyřicetistupňovém vedru se to vyplatilo. K lahvi přidali i vějíře, patrně s vědomím toho, že ne všechny místnosti filozofické fakulty, kde se konala většina panelů, jsou vybaveny klimatizací či ventilátory. (Přesto jsem byla svědkem panelu, kde se z davu vířících vějířů vynořil jeden z posluchačů řka, že takhle trápit člověka vedrem a dusnem je nelidské, přičemž místnost, evidentně ne zcela v dobré náladě, opustil.)

Část doprovodného programu, obrazového, filmového i divadelního, zajišťovala pracovní skupina Umění a paměť. V rámci doprovodného programu měli účastníci rovněž možnost prohlédnout si bývalé bojiště španělské občanské války v areálu místní univerzity. Dosud jsou univerzitní budovy poznamenány stopami kulek po vypálených střelách, linie mezi republikány a nacionalisty (frankisty či pro jiné fašisty) vedla těsně kolem budovy filozofické fakulty. Prý se od té doby traduje, že dizertační práce musí mít aspoň 350 stran, to je totiž tloušťka, kterou už vypálená kulka nepřekoná. Knihy sloužily jako zátarasy proti kulkám v oknech, nezřídka nepřátelské strany od sebe oddělovalo jen pár desítek metrů. Postkonferenční program lákal na výjezd do Údolí padlých, kontroverzního památníku generála Franka. Úloha památníků a veřejných artefaktů je totiž dlouhodobě velmi důležitým tématem paměťových studií.

Skvělý dojem z konference upevnil fakt, že všechny keynote přednášky byly nahrávány a je možno si je vyposlechnout znovu. Neměně skvělá webová platforma Asociace paměťových studií (memorystudiesassociation.org) však nabízí mnohem více. Najdeme na ní nejen konferenční videa, fotografie a mediální ohlasy, ale i další užitečné zdroje pro členy asociace. Především je členům umožněn zdarma přístup k časopisu *Memory Studies*, publikační základně paměťových studií. Na webu členové najdou informace o probíhajících projektech a konferencích, začínající badatelé zde naleznou základní literaturu i sylaby kurzů. Třešničkou na dortu jsou rady několika významných badatelů, jak psát, jak zvládnout výzkum i rodinu apod.

Paměťová studia jsou ze své povahy interdisciplinární a konference je snad jedinou půdou, kde se mohou badatelé různých zaměření setkat a diskutovat o daném tématu z pohledu svého oboru. Umožňuje rovněž setkání badatelů z různých zemí, na třetí konferenci jich bylo zastoupeno 45. Enormní zájem o konferenci ze strany odborné veřejnosti a zároveň četné ohlasy v (španělských) médiích naznačují, že s paměťovými studiemi je třeba do budoucna počítat. Ač jsou často představovány jako módní trend, zdá se, že došlo k rozhodujícímu přelomu: z trendu se stala lavina, která nepůjde už jen tak zastavit.

doc. Mgr. Radmila Švaříčková Slabáková, Ph.D.
Katedra historie
Filozofická fakulta
Univerzita Palackého v Olomouci
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
Česká republika
e-mail: radmila.svarickova@upol.cz